

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE SES DÜŞMESİ*

ELISON IN OLD ANATOLIAN TURKISH

İsmail TAŞ **

ÖZ

Türkçenin önemli dil alanlarından biri de Eski Anadolu Türkçesidir. Türkçenin bu döneminde yazılan eserler hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde Türkçenin değişik fonetik özellikler gösterdiği görülecektir. Burada bu fonetik özelliklerden ses düşmeleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmamızda, esasında yabancı öğrencilere örnek olması için Eski Anadolu Türkçesi Dönemi ses düşmesi hadisesi belli başlı yönleriyle ele alınmıştır. Derslerimizde ele aldığımız ses düşmesi konusunun bir başka yönüyle anlatılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, ünlü düşmesi ve ünsüz düşmesi.

ABSTRACT

One of the important language areas of Turkish is Old Anatolian Turkish. Many studies have been carried out about the works written in this period of Turkish. When these studies are examined, it will be seen that Turkish has different phonetic features. Here, sound drops from these phonetic features will be discussed. In this study, in order to set an example for foreign students, the phenomenon of sound drop in the Old Anatolian Turkish Period has been discussed in certain aspects. It is aimed to explain the subject of sound drop, which we discussed in our lessons, from another aspect.

* Bu makale 03.07.2021 tarihinde dergimize gönderilmiş; 05.07.2021 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 15.07.2021 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiş ve 20.12.2021 tarihinde yayınlanmıştır.

Makaleye atıf şekli; İsmail TAŞ, Eski Anadolu Türkçesinde Ses Düşmesi, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-1 (2021), Karabük 2021, s. 30-43.

ISSN 2791-9900/e-ISSN 2822-2253, DOI: 10.7596/abbad.20122021.002

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ismailtas@karabuk.edu.tr, ismailtas80@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-9309-6990

Keywords: Old Anatolian Turkish, vocal drop, consonant drop, elison, elison in Old Anatolian Turkish

Giriş

Türk dili, geniş coğrafyalara yayılmış ve tekâmül etmiştir. XI. yüzyılın başlarından itibaren Türklerin Anadolu'ya göç etmeye başladıkları tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Türkistan'dan¹ Batı'ya doğru göç ederken bir kolunun kuzeyi takip ederek Karadeniz'in kuzey kesimine, bir kolunun Kafkas coğrafyasında konakladığı, bir kolunun da güneyde, bir kolunun da Anadolu'ya yerleştiği bilinmektedir. Bu kadar geniş coğrafyaya yerleşen Türkler o zamana kadar ortak bir yazı dili kullanırken zamanla dillerinde bazı farklılaşmalar meydana gelmiştir. Daha sonraki süreçte, Türk dilinde çeşitli dallanmalar oldu. Geniş coğrafyaya yayılan her Türk kolu bir yazı dili oluşturamadı. Bazı sahalarda ise yazı dili gelişme imkânı buldu.

Bu göçler sonucunda Türkçe, inkişâf bulduğu coğrafyaya göre Kuzey-Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Kuzey-Doğu Türkçesi, esasında Eski Türkçenin bir devamı niteliğinde XIII. ilâ XIV. yüzyıllarda Orta Asya ve Hazar Denizi'nin kuzeyinde yer alan Türkler arasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Türkçenin, Kuzey-Doğu Türkçesi adıyla nitelendirilen dil evresini XV. yüzyılda Kuzey Türkçesi ve Doğu Türkçesi adıyla iki kol hâlinde gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. Türkçenin farklı kollarda gelişen özelliklerini o dönemlerde yazılan Kıpçak Türkçesi metinlerinden (Husrev ü Şirin, Kodeks Kumenikus) ve Çağatay Türkçesi metinlerinden (Muhâkemetü'l-Lügateyn, Şecere-i Türki, Şecere-i Terâkime) açığa çıkarmak mümkündür.

Batı Türkçesi dönemini, XII. yüzyılın sonlarıyla XIII. yüzyılın başlarından günümüze kadar devam eden ve Eski Türkçeden sonra Türkçenin iki büyük kolundan birisi olarak kabul edebiliriz. Batı Türkçesi, tarihî gelişimi içerisinde üç ana döneme ayrılır. Türkçenin Anadolu'da, XIII. ilâ XV. yüzyıllar arasında gelişme kaydeden ilk dönemdeki adı "Eski Anadolu Türkçesi"dir.¹ Bu dönemin dil değerlendirmesini özellikle, Yunus Emre Divanı, Mantıku't-Tayr, Garipnâme,

¹ Türklerin bulunduğu bölgeye Orta Asya demek yerine Ziya Gökalp'in söylediği gibi Türkistan denmesi daha doğru olacağı kanaatindeyim.

¹ Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul 2000, s. 40

Marzuban-nâme, Gülistan Tercümesi, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi ve Ferahnâme² gibi eserlerde daha belirgin olarak görmekteyiz.

Eski Anadolu Türkçesi, Orta Türkçe ile klasik Osmanlı Türkçesi arasında bir geçiştir. Ayrıca bu dönem; tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel gelişme şartları dolayısıyla Oğuzca temelinde olmak üzere konuşma dilinden yazı diline geçme mücadelesi vermektedir.²

Eski Anadolu Türkçesi döneminde, yaşanan gelişmeler, Türkçenin ses ve şekil bilgisi yapısına yansımıştır. Tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel gelişmeler Türkçede Orta Türkçeden farklı fonetik özelliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çalışmamızda, bu dönemdeki fonetik özelliklerden ses düşmeleri üzerinde durulacaktır. Ses düşmelerinin örneklerini verdiğimiz metinler derslerimizde yabancı öğrencilere de uygulamalı olarak gösterdiğimiz bölümlerden seçilmiştir. Ayrıca seçilen bu metinler kaynakçamızda belirttiğimiz çalışmalar arasında yeniden okunarak sıralanmıştır.

SES DÜŞMESİ

Bazı kelimelerin kökünde veya eklemeler sırasında bazı ünlü ve ünsüzlerin düşmesi hadisesidir. Aslında bu olaylar çoğu defa kurallı bazen de kelimenin söyleyişini kolaylaştırmak, kökle eki kaynaştırmak gibi nedenlerle olur. Bu fonetik hadiseler Türkçenin bir nevi ‘oturuşma’ hareketidir.³ Türkçede ünlü ve ünsüz olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar.

1. ÜNLÜ DÜŞMESİ

Ünlü düşmesi, kelimenin yapısında var olan bir ünlünün çeşitli sebeplerle kaybolması, seslendirilmemesi⁴, düşürülmesi hadisesidir. Türkçede ünlü sesler heceyi oluşturduğu için, ünlü düşmesi aynı zamanda hece düşmesi⁵, orta hece düşmesi⁶dir. Bu düşme kelime başında, ortasında ve sonunda olabilir.

1. 1. Kelime Başında Ünlü Düşmesi

İncelediğimiz metinlerde kelime başında ünlü düşmesine pek görülmemektedir. Dede Korkut kitabında geçen “şıla-” (127-9, 128-2,128-6). Işıldamak manasına gelen bu kelime “ışıl” kökünden gelmiş ve başındaki ‘ı’ ünlüsü düşmüştür.⁷

² Hatiboğlu Muhammed’in Ferahnâme eseri kastedilmektedir.

² Zeynep Kormaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., Ankara 1995, s. 491.

³ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1990, s. 58.

⁴ Musa Duman, *Vasiyet-name*, R Yay., İstanbul 2000, s. 71.

⁵ Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s. 58

⁶ Musa Duman, a.g.e., s. 71

⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı II*, TDK Yay., Ankara 1963, s. 367.

1. 2. Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

Türkçenin başından beri var olan bu ses hadisesinde vurgusuz olan orta hece ünlüsü kalıcı veya geçici olarak düşmesi söz konusudur. Bir ünsüzle biten iki heceli kelimeler, ünlü ile başlayan bir ek aldığı zaman; ikinci hecedeki açık, vurgusuz, zayıf ünlü düşer. Bu durum Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıkça rastlanan bir ses olayıdır.

Gülistan Tercümesi'nden Örnekler:

- ağır- : ağırdı 65b-2
 alın : alını 2 7b-7
 ayır- : ayrıldı 51b-11, ayru 23a-11, ayrukla 4b-14
 bağır : bağırın 64a-13
 beñize- : beñzer 29b-4, beñzetmek 40b-1
 biribiri : birbirine 63a-15
 boyun : boynına 67b-2
 buyuruk : buyruk, buyruğın 69b-2
 çevir- : çevresin 53a-7, çevre 32a-9
 dilenici : dilenci 29a-7, dilencilik 32a-9
 dirilik : dirliğümüz 23a-8
 egin : egnine 45b-5
 eyit- : eydürler 63a-2
 eyülük : eylük 71a-2, eylüg-ile 23b-8
 gönül : gönli 7b-12, gönlin 24a-7, gönlinde 12b-15,
 götür- : götrüleydi 32a-10
 için : anuñ-çün 25b-1, bunuñ-çün 27b-2, senüñ-çün 27a-13,
 ile : vüçüdüñ-la 19b-9, sıfat-la 65a-8, karga-y-la 53a-9
 inile- : inileyeler 32b-8
 karın : karının 44b-10
 kavur- : kavrulmuş 39b-4
 uyuku : uyukudan 25b-

i- fiili ile yapılan şekillerde

- idi : çekerdüm 9a-10, çıkarmazdı 33b-13, kıparaydı 21a-1
 iken : avlarken 39b-7, dilerken 34b-9, söylenürken 45b-1

imiş :gizlermiş 45a-1, incinürlermiş 49a-8
ise : degülsem 30a-15, görürsen 19b-9, görmezse 11b-4

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nden örnekler:

ağız : ağızıma 166b/15, ağızına 155b/6 (10), ağızı 103b/20 (5), ağızında 158a/16.
alın : alını 67a/10.
ayrıl- : ayrıldı 100b/11, 109a/12.
ayru : ayru 113b/6, 166b/10.
ayruk : ayruk 41a/11, 50a/20,124b/10.
benize- : benzer 15a/5,129a/11, (22) yerde.
besile- : besleye 112a/14,113a/5.
biribiri : birbirinin 130b/13.
boyun : boynına 10b/20.
boyunuz : boynuz 67b/6, 144a/11.
burun : burnu 156b/7.
buyuruk : buyruk 67a/16,106b/16.
dirilik : dirlik 85b/21,85b/16.
eğın : eğninde 159a/10.
eęiri : eęri 33a/1.
eyit- : eydür 92b/8.
eyülük : eylük 107b/3, 169a/15.
göñül : göñli 92b/8, 137b/15.
oğul : oęlumı 181a/19, 182a/10.
ötürü : ötrü 16b/21, 36a/6, 85b/20.

i- fiili ile ya yapılan şekillerde:

idi : dönderürlerdi 40a/19, getirürdük 133b/9
imiş : idermiş 18 a/7
ise : gelmezseñüz 82b/9, gelürse 51b/1 1.
iken : bilürken 87a/12, iderken 139b/13.

Marzubân-nâme'den örnekler:

- oğul : oğlı eyitdi (15a-7); bir oğlı varidi (15a-9); oğlanun şıdki şafası (15b-5)
 ayır- : ayruğ bize ne dirlik kıala (19a-8); yirinde ayruğ dahi bulmadı (20b-5)
 buyur : Tengri te'âlâ buyrur (27a-11);
 birbirimiz : belki buñ yirinde birbirimize, bulunavuz (32b-12)
 yarı : tuzun yarı (47a-8);

Marzubân-name'de ilet- fiilin başında ünsüz türemesi olmuş ve kelimenin ikinci hecesindeki 'e' ünlüsü düşmüştür.

- ilet- : yiltemeyesin (34b-4)-

i- fiili ile yapılanlar şekillerde:

- idi : atası öğüt virürdi (15a-9)
 ise : işin vesveseye korsam (20a-8)

Dede korkut Kitabından örnekler:

- alın : alnum 94-6, alnuña 48-5, alnuñda 154-10,
 köñül : köñlüm 185-7, köñlüñ 167-3, köñlin 3-4, köñline 180-6, köñlinden 287-3
 boyun : boynuna 143-1, boynı 38-11

1. 3. Birleşmeyle Meydana Gelen Ünlü Düşmesi:

Türkçede, ünlüyle biten bir kelimedden sonra ünlüyle başlayan bir kelime geldiği zaman ünlülerden biri düşerek iki kelime birleşir. Burada içste yan yana gelen iki ünlünün çarpışmasını (hiatus) önleme sebebine dayanan bir düşmedir.⁸ Bu durum, birleşme geçici olabildiği gibi, devamlı düşme neticesinde kalıcı olup kalıplaşmış kelimeler de ortaya çıkarmıştır.⁹

Marzubân-name'den örnekler:

- Ne + idelüm : nidelüm (2b-3)
 Gendü + özi : gendüzi

Gülistan Tercümesi'nden örnekler:

- bu + eyle : böyle
 dâyim böyle olmaz 46b-2

⁸ Zeynep Korkmaz, Marzubân-name Tercümesi, A. Ü. DTCF Yay., Ankara 1973, s. 118

⁹ Mustafa Özkan, Gülistan Tercümesi, TDK Yay., Ankara 1993, s. 89

kendü + öz : kendüz

kendüzi ne nûr görür ne meş'ulasini 67a-8

kim + ise + ne : kimsene, kimesne

ben şol kimseneyem 10b-5, iy şol kimesne 14a-3

ne + eyle- : n'eyle-

bu kadar n'eylesün 33b-7

ne + ol- : n'ol-

cemâlüne n'oldı 53a-7, n'ola birkaç gün muķîm olsañuz 55a-3

ne + it- : n'it-

on er gücini n'iderin 43b-1

ne erse ne> ne + ise + ne : nesne

nesne bilmez oğlançuķ 46b-5, şorğıl bilmedüğüñnesneyi 51b-5, bu nesneyi ayruķ kişiden şor 1b-5

ne + ara : nere, nire

hünermend her nereye varursa 61b-4, bu od benüm sarâyuma nireden düşdi 20a-15

ne + içün : niçün, neçün

niçün dahi yakın varup tekarrüb kesb itmezsin 14b-14, pes neçün halkı tağıtdun 11b-12

şu + imdi :şimdi

şimdi tamâm iķlîmüñ teşvişi başumdadır 9a-10, simden girü 11b-14, şimdiki demde 37b-11

şu + ol : şol

şol ki senden korķar sen dahi andan kork 13a-15, şol işden hazer kıl 69a-8

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nden örnekler:

an-ca + ok : ancak 97b/5, 125a/2

bu + eyle : böyle 11a/20, 22a/5

kendii + öz : gendüz 27a/11, 33a/17

ne + uçun : neçün 32b/17

ne + erse + ne : nesne 3b/2, 4b/11, 181b/16

şu + imdi : şimdi 65a/15, 145b/21

şu + ol : şol 142a/9, 142b/4

şu + ol + ok + dem : şolokdem 183b/9

şu + eyle : şöyle 143b/15. 143b/17

Dede korkut Kitabından örnekler:

Ne + eyle- : neylerem 167-9, neylersin 83-8, 111.-6, neyler 148-6, neyledüñ 140-4, neylesün 4-1; nidersin 204-7

Ne + it- : nitdüm 175-7, nitmis 187-1, nidelüm 81-10, nidügin 198-1

Ne + ol- : nolur 180-13, nolduñ 88-7, 98-1, noldı 137-10, 137-11, 137-12, 192-12

2. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Türkçede seslerin birbirleri ile ilişkilerinde kelimenin bünyesinde bulunan bir ünsüzün düştüğü görülür. Bu hadiseye konsonant düşmesi¹⁰, ünsüz düşmesi¹¹dir. Bu düşme Türkçe ek ve köklerde her devir olmuştur. Alıntı kelimelerdeki düşme, Türkçe unsurlardaki lehçe ve ağız farklılıklarını meydana getiren fonetik farklılaşma olarak değil, daha çok başka seslerle birlikte bir çeşit Türkçeleşme ameliyesi olarak görülebilir.¹²

2. 1. “y” Ünsüzünün Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bazı kelimelerin başındaki ‘y’ ünsüzlerinin düştüğü görülmektedir. Kelimelerin baş kısmında y sesinin düşmesi, Eski Türkçe döneminde kelime başında ses türemesi şeklinde bulunan bazı kelimelerin kelime başındaki y sesinin kaybolması şeklinde de gerçekleşmektedir.

yılan (ET) > ilan (EAT), yırak (ET) > ırak (EAT) “uzak”, yit- (ET) > it- (EAT) “kaybolmak”, yinçü (ET) > incü (EAT), yıgaç (ET) > ağaç (EAT), yığla- (ET) > ağla- (EAT)³

Gülistan Tercümesi’nden örnekler:

yırak : ırak "uzak"

kış günü-y-idi şehirden ırak kaldılar 37a-1'

çarşu köpekleri tazıları gördükçe ırakdan ürer 72b-1

yinçü : incü "inci"

nâ-gâh bir kîse buldum tolu incü 36b-2

mev izalar incüsün ibaret dizinine dizmişlerdür 79b-7

Dede Korkut Kitabından örnekler:

yıldırım : ıldırım 43-1

¹⁰ Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, İstanbul, Bayrak Yay., 18. Baskı, İstanbul 2000, s. 49

¹¹ Musa Duman, a.g.e. s. 78

¹² Musa Duman, a.g.e. s. 78

³ Muhammet Yelten, Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2009 (I. Baskı), s. 89.

yıldız : ıldız 128-2

yılıksıña : ılıksına 99-2, ılıkcı 213-11, 262-7, 263-5, 263-11, 269-2, 269-10

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nden örnekler:

yırak : ırak "uzak" 15a/3, 18b/17, 158b/19

yincü : incü "inci" 8a/16, 113a/2, 130a/4

Marzubân-name'den örnekler:

yılan : ılan 7b-12, ılanıla 54a-12, 13

yıldız : ılduzlar 25a-6

2. 2. Orta Hece –İ- Ünsüzünün Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesinde görülen ses düşmeleri genel itibariyle ek ve hece başındaki ünsüzlerin eriyip kaybolmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde seyrek olarak içeste hece sonlarındaki 'l'lerin düştüğü görülür.

Gülistan Tercümesi'nden örnekler

keltür- : getir- "getirmek"

köylere âdem şaldılar ki tuz getüre 18a-14

etek kandan getüreyin 14a-6

dâne saçmayınca hırmen getürmez 45b-14

oltur- : otur- "oturmak"

gördi ki 'avratınıñ katında bir yad er oturur 48b-12

yonlup oturmak ve dinlenmek yigdür 59b-7

şol dostdan el yuğıl ki düşmeñlerünle otura tura 68b-6

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nden örnekler:

keltür- : getir- 35a/2, 76b/17, 152a/16

oltur- : otur- 131b/16, 179a/2, 7

Marzubân-name'den örnekler:

Geltür- : getir-10a-7, götürdük 5a-4

2. 3. –k- (-k-) Ünsüzünün Düşmesi

Gülîstan metninde ünsüz düşmesinin başka bir örneği de şeddeli Arapça kelimelerde görülen çift ünsüzden birinin düştüğü örneklerdir:

Gülîstan Tercümesi'nden örnekler

dükkân : dükân

bu vâ izlerün meclisi bezzaz dükânına benzer 29b-II

haqq : haq

fülân zâhid hakkında ne dirsın ki halk anun hakkında (a n-da çok söz didiler 24b-6

2. 4. ğ ve g Ünsüzlerinin Düşmesi

Eski Türkçede birden fazla heceli kelimelerin sonundaki ğ ve g'ler Batı Türkçesine geçerken düşmüştür. Bunun neticesi olarak da bazı kelimelerde kendilerinden önceki düz vokali yuvarlaklaştırmışlardır.¹³

Gülîstan Tercümesi'nden örnekler

adnıĝ : ayrı "ayrı"

nice zaman bizden ayru oldı 59b-15

türlüg : dürlü "türlü"

yitmiş dürlü 'aybuñ olsa dost görmez 51b-9

dürlü fenden hazzı var-ıdı 47a-5

qamaĝ : qamı "hep, bütün"

bu kamu aybum-ıla ve eksüklüĝüm-ile...Türki'ye tercüme kılup tamâm itdüm 5a-6

qapıĝ : qapı "kapı"

ilmsüz zfihid kapusuz ev gibidür 74b-7

sekiz babını cennetün sekiz kapusına misâl kılmışdur 5b-II

kiçig : kiçü "küçük"

meĝer kim kiçüciklik unutduñ 60a-13

Bazı kelimelerde ise ğ ve g sesleri düştüğü halde ünlü yuvarlaklaşmamıştır.

açıĝ : acı "acı, acı olan her şey"

hoş-hû kişi elinden acı hanzal yiyesin 35a-12

acı naşihatlardan zarafet balına karışdırmışlardır 79b-8

yarasına tuz ekmeince acısın bilmez 57a-5

arıĝ : arı "temiz, pâk"

¹³ Mustafa Özkan, Gülîstan Tercümesi, TDK Yay., Ankara 1993, s.93.

şol kimsemin ki hisâbı arı ola ana muhasebeden ne gam 15b-II
kaçan arı eteklü dirilür ol bî-çâre ki tâ yakasına değin gömülgene düşmiş ola 50b-6
tirig : diri "diri, canlı"
diriyi öldürel velikin ölü yine diri olmaz 72a-1
kişinün ki diriliğinde etmeğin yimeyeler 73b-12
katıg : katı "katı, sert, çok"
gazab-ıla bir kaç katı söz söyledüm 60a-12
yiğitliğe mağrur olup katı yürüdüm 59b-3
tarlığa uğrayacak katılığ-ıla ölür 34a-13

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nden örnekler:

arıg : anı "temiz" 71a/18.
adrıg : ayrı "ayn" 78a/21, 166b/10.
kamuğ : kamu "bütün, hep" 40a/15, 52b/13.
kapıg : kapu "kapı" 19a/7, 106a/18, 145a/11.
sarıg : şaru "san" 57a/11, 76a/21, 179b/8.
tapıg : tapu "huzur" 20a/7.
yapıg : yapu "yapı" 51b/17, 60a/14.
yatsıg : yatsu "yatsı vakti" 93a/8.

Bazı kelimelerde ise ğ ve g sesleri düştüğü halde ünlü yuvarlaklaşmamıştır.

acıg : acı "acı, acı olan şey" 12b/6, 14b/7.
asıg : aşşı : "fayda" 172a/21.
çerig : çeri "asker, ordu" 30b/10, 128b/8.
dirig : diri "canlı, diri" 29b/1, 85b/21, 140b/10.
kişig : gişi "kişi" 9b/1, 10b/1.

2. 5. “b” Ünsüzünün Düşmesi

Eski Türkçedeki bol- fiili Eski Anadolu Türkçesinde genellikle düştüğü görülmektedir. Bu ‘b’ ünsüzünün bol->vol->ol gelişmesi ile ve XIII. Yüzyıla rastlayan bir b->v- ara değişim evresinden geçtikten sonra eriyip kaybolduğunu göstermektedir.¹⁴ Esasında kelime başında *b* ünsüzünün düşmesi pek sık rastlanılan bir ses hadisesi değildir.

¹⁴ Zeynep Korkmaz, a.g.e. s. 134

bol- (ET) > ol- (EAT), bolay ki (ET) > ola ki (EAT)⁴

Marzubân-name'den örnekler:

bol- : ol- bilmezlikden ola 10b-13, döstlarda dahı döstlik dürlü dürlü ola 11a-13

2. 6. “r” Ünsüzünün Düşmesi

Türkçenin XIV. yüzyıl özelliklerini yansıtan Marzubân-name’de bu düşme bir iki örnekte göze çarpmaktadır. Bunlar bekle->berkle- ve i->er- fiilleridir.¹⁵

3. Benzer Hece Düşmesi

Türkçenin ses yapısı incelendiğinde görüleceği üzere, kelime yapısında ekleme ve birleşme durumunda; peş peşe gelmiş benzer seslerin bulunduğu kelimelerde hecelerden birisi düşer⁵. Hece düşmesi olarak adlandırılan ses düşmesi hadisesine Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde pek az örneğine rastlanır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde benzer hece düşmelerinin en önemli örneği –dur bildirme ekinde görülmektedir. Bu ekin tur- fiilinden gelen –durur şekli yanında –dur şeklinin daha sık kullanıldığı görülmektedir.

Gülistan Tercümesi’nden örnekler

açdur 76a-11, andandur 64a-15, atludur 74b-9, başumdadur 9a-10, câhil-dür 41b-6, degüldür 2b-1, 7b-3, eyüdü 38a-13, içerüdedür 72a-4, kiçidür 10a-11

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi’nden örnekler:

buğday-dur 123b/6, bütler-dür 160b/15, kulları-dur 4b/12, mağlata-dur 61b/2, müvekkeldür 27b/7, şadağa-dur 130b/20.

Marzubân-name'den örnekler:

Nitekim dimişlerdür 8a-8, kadim dostlar eyüde yavuzda sınanmışlardır 8a-8, oğlan anuñ içindedür 9b-14, nicedür 14b-13

Dede Korkut Kitabından örnekler:

Neslidür 2-6, soyıdur 7-10, aslıdur 9-12, sağdur, esendür, avdadur 25-13, oğlandur 22-3

Hece düşmesinin metnimizdeki bir başka misali de karındaştan gelen kardaş kelimesidir. Eserde her iki şekil de vardır. 77 karda, kartaş 21, olmak üzere 98 defa, karındaş ise 15 defa geçmektedir: kardaş 6-4, 289-1, kartaş 56-5, 268-6; karındaş 122-4, 301-3 gibi. Yani eski ve yeni şekiller bir arada fakat yeni şekiller daha çok görülüyor.¹⁶

⁴ Muhammet Yelten, a.g.e., s., 90.

¹⁵ Zeynep Korkmaz, a.g.e. s. 134

⁵ Muhammet Yelten, a.g.e., 92.

¹⁶ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı II, TDK Yay., Ankara 1963, s. 374

SONUÇ

Ses düşmesi Türkçenin tüm evresinde çeşitli sebeplerle gerçekleşmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ünlü düşmesi olayı seyrektrir. Ünlü düşmesi genel itibariyle kelime başında ve ortasında olmak üzere iki yerde görülmektedir. Kelime başında ünlü düşmesinin bu dönem içinde bütün metinlerde görülen yaygın bir ses hadisesi olmadığı görülmektedir. Hatta aynı metin içerisinde dahi kelime İncelediğimiz eserlerde kelime başında ünlü düşmelerinin nadiren gerçekleştiğini, kelime sonlarında ise ünlü düşmelerinin olmadığını gördük. Metinlerimizde orta hece ünlü düşmesinin yoğun olarak gerçekleştiği, birleşme ile meydana gelen ünlü düşmelerinin belli kelimeler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde değişik ünsüzlerin düştüğünü tespit ettik. İncelediğimiz metinlerde “ğ/g” düşmelerinin oldukça yoğun olduğunu fakat “y, l, k/k, b ve r” ünsüzlerinin ise yoğun olmamakla birlikte düştüklerini gördük. Ayrıca hece benzerliklerinden dolayı benzer hece (hem ünlü hem ünsüz)lerinde düştüğü görülmektedir.

Dilimizde orta hecede vurgu olmadığından ünsüzle biten iki heceli kelimeler ünlü ile bir ekle genişletildiği zaman açık, vurgusuz ve zayıf olan orta hece ünlüsü düşmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu hadise daha çok görülmektedir. Bu düşmeler kelimenin söyleyişini kolaylaştırmak, kökle eki kaynaştırmak, alıntı kelimeleri Türkçenin ses yapısına uydurmak olarak düşünebiliriz. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ek ve hece başındaki ünsüzlerin eriyip kaybolmaları dışında ünsüz düşmesi pek az görülmektedir. Ayrıca, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlaklaşma hadisesi ve aykırı yuvarlaklaşma hadisesinde az da olsa ses düşmesi örneğine rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- BALYEMEZ, Sedat, *Dilbilgisi Üzerine Açıklamalar*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2018 (Genişletilmiş 3. Baskı).
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1990.
- DUMAN, Musa, *Makaleler*, Kesit Yay., İstanbul 2008 (1.Baskı).
- DUMAN, Musa, *Vasiyet-name*, R Yay., İstanbul 2000.
- ERASLAN, Kemal, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- ERCİYAS, Osman, *Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinden Ferec Ba'de's-Şidde'nin Söz Varlığı* (15. YY. Budapeşte Nüshası), Kesit Yay., İstanbul 2015.
- ERDEM, Mehmet Dursun-YAVUZ, Serdar-GÜRLEK, Mehmet-DOST, Ayhan, *Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*, Kesit Yay., İstanbul 2013.

- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı II, Ankara; TDK Yay. 1963
- ERGİN, Muharrem, Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1962.
- ERGİN, Muharrem, Türk Dilbilgisi, Bayrak yay. 18. Baskı, İstanbul 2000.
- KANAR, Mehmet, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Say Yay., İstanbul 2011.
- KORKMAZ, Zeynep, Marzubân-name Tercümesi, A. Ü. DTCF Yay., Ankara 1973
- KORKMAZ, Zeynep, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay., Ankara 1995.
- KÖKTEKİN, Kâzım, Eski Anadolu Türkçesi, Fenomen Yay., Kayseri 2017 (4. Baskı).
- ÖZKAN, Mustafa, Gülistan Tercümesi, TDK Yay., Ankara 1993.
- ÖZKAN, Mustafa, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- ÖZKAN, Mustafa, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul 2009 (3. Baskı).
- ÖZTÜRK, Erol, Eski Anadolu Türkçesi, El Kitabı, Akçağ Yay., Ankara 2017 (I. Baskı).
- ŞAHİN, Hatice, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2015 (4.Baskı).
- TULUM, Mertol, Tarihî Metin Çalışmalarında Usul, Menâkıbu'l-Kudsîyye Üzerinde Bir Deneme, Deniz Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
- TÜRK, Vahit-DOĞAN, Şaban-ŞERİFOĞLU, Yasin, Eski Anadolu Türkçesi Dersleri, Kesit Yay., İstanbul 2016.
- ÜŞENMEZ, Emek, Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Öğeler, Akademik Kitaplar Yay., İstanbul 2014.
- YAVUZ, Orhan-GÜLMEZ, Mevlüt; Manzum İlk Ashâb-ı Kehf Kıssası (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Palet Yay., Konya 2015 (I. Baskı).
- YELTEN, Muhammet, Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2009 (I. Baskı)
- YELTEN, Muhammet, Türk Dili ve Anlatım Bilgileri, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2009.
- YELTEN, Muhammet, Tarih-i İbn-i Kesir tercümesi, TDK Yay., Ankara 1998.